

podtržení dramatickosti děje, zejména tím, že nabídne flexibilní proměnlivost scény a podnítl svou zjednodušeností a netěžkopádností dynamičnost hereckého projevu.

Co se týče práce s herci, byl Zavřel zjevně velkým inspirátorem. V článku *Herecká režie* naznačil, jakým způsobem je nutno herce podněcovat k tomu, aby dosáhli kvalitního výkonu. Nešlo o to, přímo je vtlačit do jasných režisérových představ, tak jak to dělal např. Hilar, ale snažit se je podporovat k cestě za ideálním ztvárněním konkrétní postavy. Jako režisér tedy Zavřel pracuje na zhmotnění svého režijního záměru metodou pozvolného nalézání výchozího tvaru a na základě požadavku precizního zvládnutí textu a prostoru, ale i podnětných diskusí a individuálního, až nevidaně citlivého přístupu ke každému z herců, dochází k atmosféře vzájemného porozumění a entuziastické spolupráce. Sám se pak nestaví jako jediný tvůrce inscenace, určuje si spíše roli jakéhosi tvůrce v pozadí.

František Zavřel byl jedním z prvních režisérů, kteří vdechli život jevištnímu expresionismu. Přestože jeho role v dějinách nebyla uznána, nebylo mu dáno plně rozvinout své možnosti a dotáhnout své rodící se schopnosti do nejzazšího možného tvaru (snad i v nějaké spřízněné komuně), je jisté, že si za krátkou etapu svého samostatného působení v divadelní praxi (1910–1915) osvojil mnoho zákonitostí divadelního provozu, pracoval důsledně se světlem, barvou, scénografií, a zejména s hereckým materiálem. Jeho inscenace působily dojmem propracovanosti, poukazovaly na skvělou kompoziční práci, důslednost, modernost a stylovost, využívaly ve své době netradičních, odvážných stylizačních prvků. Podstatné je také to, že pracuje zároveň jako dramaturg, upravuje moderní hry ve spolupráci s jejich autory, a tak přispívá k větší dramatickosti a působnosti těchto her (viz Wedekind, Dvořák, Dyk). Pokusil se také o navázání užšího vztahu německého a českého moderního umění, překládal německé hry, přispíval do časopisu *Scéna*, chtěl vytvořit speciální edici českých her v *Drei Masken Verlag*, a docílit tím také uznání české kultury za hranicemi mocnářství. Jeho plány však už nebyly realizovány. Směru, který naznačil, se však chopil K. H. Hilar, jenž měl snad jako první v Evropě možnost plně a systematicky rozvíjet expresionismus na scéně Městského divadla na Královských Vinohradech už v průběhu první světové války. František Zavřel zemřel 22. března 1915 v Davosu, od jeho úmrtí letos uplynulo 90 let.

Andrea Jochmanová

STOLETÁ VESELÁ VDOVA

Předposlední den tohoto roku, 30. prosince 2005, uplyne přesně sto let od chvíle, kdy světlo světa na jevišti vídeňského Theater an der Wien spatřila *Veselá vdova* (Die lustige Witne) Franze Lehára, jedna z nejvýznamnějších operet všech dob. „Královna mezi operetami“, „nejerotičtější opereta“ nebo „nejčastěji uváděná opereta na světě“, to všechno jsou označení, která si v průběhu století své existence vysloužila. Ani samotný autor, nejvýznamnější zástupce tzv. *Stříbrného věku vídeňské operety*, v době její premiéry netušil, jakou senzaci způsobí. V roce 1907 dobyla nejdříve Londýn a následně New York, kde způsobila naprosté šílenství a určila i dobové módní trendy – klobouky, cigarety nebo koktejly označené „Veselá vdova“ šly doslova na dračku. Tento operetní klenot, který letos oslaví sto let od své premiéry, byl přeložen do 25 jazyků a dočkal se více než čtvrt miliónu uvedení na celém světě.

Libretisté Victor Léon a Leo Stein vyšli z francouzské veselohry Henriho Meilhaca *L'attaché*, která v 60. letech 19. století slavila velký úspěch v Paříži. Příběh, který byl zasazen do prostředí německé ambasády, přenesli do fiktivního knížectví Pontevedro (za inspiraci jim posloužil balkánský stát Montenegro čili Černá Hora) a změnili jména postav. Z původní Madeleine se tak stala Hana Glawari a z hraběte Prachse Danilo, který

získal jméno po skutečném princí z Montenegro. Málokdo ví, že *Veselou vdovu*, která přinesla vrcholný úspěch Franzi Lehárovi, měl původně zkomponovat jiný skladatel – Richard Heuberger, autor, který se proslavil operetou *Ples v opeře* a od nějž se očekávalo, že napíše hudbu „stejně působivou“. Libretisté ale prý byli tak zklamaní „chabým, bezbarvým bzučením tónů“, jaké napsal pro první jednání, že mu libreto sebrali a nabídli je na zkoušku Franzi Lehárovi. Ten zkomponoval jedno číslo, a bylo rozhodnuto.

O *Veselé vdově* se traduje několik historek – jedna z nich je o názvu samotné. Autoři nebyli spokojeni s původním názvem „Atašé“, který jim pro operetu připadal příliš „suchý“ a dlouho nemohli přijít na správný titul. Ten nakonec našel sám Franz Lehár, a to díky pouhému nedorozumění. Jednoho dne totiž zaslechl, jak spoluředitel Theater an der Wien křičí na podkladní: „*Už žádné volné lísky pro tuhle vdovu! Když přijde příště, vyhoďte ji, tu protivnou vdovu!*“ Lehár, který zaslechl místo „lästige“ (protivnou) „lustige“ (veselou), tehdy zvolal: „*Veselá vdova? To je název pro nás: Veselá vdova!*“ A aniž to tušil, našel tak název pro operetu, která později dobyla svět a společně se Straussovým *Netopýřem* (1874) se stala nejslavnější vídeňskou operetou. Druhá historka vypráví, že když ředitel divadla Karzag poprvé slyšel kompletní hudbu k operetě, zvolal: „*To není žádná hudba!*“, a dokonce si zacpával uši. Ani on netušil, že je svědkem zrodu mistrovského díla, které poblázní svět. Franz Lehár vzpomínal na premiéru následovně: „*Dojem při premiéře... naprosto nebyl takový, že by šlo o velký úspěch. Počítali jsme tenkrát se čtyřiceti až padesáti uvedenými. Také vídeňské listy probíraly operetu velmi zběžně, aniž by věnovaly bližší pozornost hudbě. Skutečný úspěch „Veselé vdovy“ vyšel z Berlína a z Hamburgu, kde udělalo dílo hned po premiéře silný dojem. Potom bylo po celé dvě sezóny hráno ve Vídni. Světový úspěch přinesla teprve uvedení v Londýně a v Paříži.*“ V Londýně – a následně i při dalších uvedeních v anglicky mluvících zemích – se však „Vdova“ dočkala výrazné změny: aby byla opereta ušita londýnskému publiku více „na tělo“, byly upraveny dialogy a děj přenesen z Pontevedra do neurčitější a provinčnější Marshovie. Důvod byl jednoduchý – Angličané té doby neměli balkánské státy příliš v lásce. Z toho důvodu byla změněna i jména některých postav – z Hany Glawari se stala Sonia Sadonia, z Vallencienne Natalie, z Rosillona Jolidon, ze Zety Popoff a z Něguše Nish.

Franz Lehár je postavou v operetním světě natolik známou, že jej není třeba příliš představovat. Narodil se v roce 1870 v tehdy maďarském Komárnu v rodině vojenského kapelníka. A sám se také ve dvaceti letech, po tom, co již měl vystudovanou pražskou konzervatoř, kde se setkal i s Antonínem Dvořákem, stal nejmladším kapelníkem Rakousko-uherské monarchie. Do Vídne přichází roku 1899, tedy v momentě, kdy se uprázdnil operetní trůn – v tomto roce umírají velikáni *Zlatého věku vídeňské operety* – Johann Strauss ml. a Franz Millöcker. Franz Lehár, který začíná psát operety brzy po tom, bývá považován za zakladatele a nejvýraznějšího zástupce tzv. *Stříbrného věku vídeňské operety*. Kromě *Veselé vdovy*, která znamenala jeho první skutečný triumf, je autorem dalších 37 operet, z nichž uvedme alespoň díla jako *Hrabě z Luxemburgu*, *Cikánská láska*, *Paganini*, *Země úsměvů* či *Giudit-ta*, kterou v roce 1934 zakončil svou kariéru operetního skladatele. Franz Lehár je známý také tím, že ve svých pozdějších operetách – *Paganinim* počínaje – odstranil tradiční happyend a výrazně jim dodal sentimentu, díky čemuž si vysloužil přezdívku „génus operety v moli“. Zemřel v roce 1948 v Bad Ischlu.

S uvedením jeho „operetní královny“ dlouho neotálelo ani Brno – *Veselou vdovu* spatřilo brněnské publikum dokonce již necelý rok po světové premiéře. Nadchla jej tedy několik měsíců předtím, než definitivně dobyla Londýn a New York. *Veselá vdova* byla poprvé uvedena 21. prosince 1906 v režii Richarda Branalda a pod taktovkou Josefa Charváta v tehdejší Divadle na Veveří. Následující dvě uvedení přišla vzápětí – 19. září 1907 a o rok později, 13. září 1908, obě v Divadle na Veveří. První z nich režíroval Vladimír Merhaut a dirigoval Josef Vinkler, tu druhou inscenoval opět Richard

Branald a za dirigentským pultem stanul Jaroslav Wilkonski. Více zpráv se nám zachovalo o čtvrtém brněnském nastudování, které osobně režíroval Oldřich Nový, tehdejší vůdčí osobnost brněnské operety. Nová premiéra se uskutečnila 26. září 1929 opět v Divadle na Veveří. Choreografem byl Ivo Váňa Psota, ústřední osobnost brněnského baletu, a za dirigentským pultem stanul Rudolf Kvasnica. Sám Oldřich Nový se také představil v roli hraběte Danila. Hanu Glawari tehdy ztvárnila Máňa Maratová.

Mimo Divadlo na Veveří byla *Veselá vdova* poprvé uvedena v roce 1941. V režii Rudolfa Lampy a pod taktovkou Jaroslava Kováře se nová premiéra konala 15. března 1941 v divadle Reduta. A stejně jako v předcházejícím uvedení, i nyní se jako Danilo představil režisér – tentokrát Rudolf Lampa; partnerkou mu byla Kamila Strnadová.

Je až k neuvěření, že na další brněnské uvedení čekala tato „nejlepší opereta 20. století“ plných dvacet pět let! Až v roce 1966 se k ní vrátil režisér Stanislav Fišer – poprvé na scéně Mahenova divadla. Tehdy ji, stejně jako následující dvě uvedení, dirigoval Arnošt Moulík. Pamětníci si jistě vzpomenou na okouzující první dámy operety – Alenu Bílkovou, Jarmilu Krátkou nebo Inku Slavíkovou v roli Hany Glawari a na nezapomenutelného Antonína Julínka (v alternaci s Otokarem Vážanským) v roli hraběte Danila.

Následující dvě brněnské „Vdovy“ se shodují ve jménech režiséra, dirigenta i choreografa. 24. června 1983 se konala premiéra první z nich na jevišti Janáčkova divadla, o deset let později, 24. září 1993, byla *Veselá vdova* uvedena opět v divadle Mahenově. Za režisérským pultem stanul v obou případech Stanislav Regal, dirigentem byl Arnošt Moulík (v roce 1993 také Igor Rusinko) a choreografem Jiří Kyselák. Prozatím poslední brněnská *Veselá vdova* se dočkala své premiéry 16. února 2004 v režii Pavla Fiebera na jevišti Mahenova divadla, avšak již pod hlavičkou Městského divadla Brno, kam byla také na podzim přenesena.

Veselá vdova rovněž úspěšně cestovala celým světem – ve stejném roce jako Londýn a New York (1907) uchvátila i pražské a stockholmské publikum (v Praze se její premiéra konala v divadle U Deutčů v Libni, tj. v pozdějším Divadle S. K. Neumanna), o rok později se hrála v Kodani i v Moskvě, v roce 1909 zažila svou premiéru v Madridu, v Paříži, v Petrohradu, v Bukurešti, Bělehradu a v Aténách, v roce 1910 v Bruselu. V té době se prý uváděla současně na 142 německých, 135 anglických a 153 amerických jevištích! *Die lustige Witwe*, *The Merry Widow*, *Viuda Alegre*, *Den Glade Enke*, *Veselá vdova*, *Veuve Notese*, *Vedova Allegro*, *A vfg Özvegy* je jen několik z názvů, pod nimiž se zakrátko hrála po celém světě. Nejkurioznější uvedení se pravděpodobně konalo v roce 1910, kdy se „Vdova“ hrála v srdci Afriky, Zambezi, což dosvědčil jistý kapitán D'Albertisder, který podnikal výpravu k Viktoriiným vodopádům. V jednom hotelu uprostřed pralesa prý v té době hrála jistá evropská společnost právě *Veselou vdovu*. Kromě toho spatřila *Veselá vdova* světlo světa v Japonsku či na Cejlonu. V roce 1907 ji dokonce uváděli v Buenos Aires současně v pěti divadlech – a v pěti různých jazycích! Lehár, kterému ředitelský tým prorokoval neúspěch, po pěti letech napsal svému příteli: „Nyní se moje *Veselá vdova* hraje 20tisíckrát v deseti jazycích na jevištích celého světa!“ Po druhé světové válce, v roce 1948, byla *Veselá vdova* přeložena egyptským konzulem ve Vídni do arabštiny a v témže roce měla svou premiéru v Káhiře. Dočkala se také několika filmových zpracování.

Za třicet pět let po premiéře zkomponoval Lehár k *Veselé vdově* i předehru (i dnes se však „Vdova“ uvádí často v původní verzi, pouze s introdukcí) – poprvé ji nahráli Vídeňští filharmonikové v roce 1940 a záhy se stala jedním z nejoblíbenějších Lehárových opusů hraných v rakouské metropoli. *Veselá vdova* bezpochyby zaslouží toto připomenutí. Je totiž jednou z mála operet, které se úspěšně – a bez výrazných textových úprav – uvádějí na jevištích celého světa dodnes.